

KS. ZBIGNIEW ŁUKASIK

DUSZPASTERSTWO ZWYCZAJNE MŁODZIEŻY

Youth ministry

Kościół katolicki, poczuwając się do szczególnej odpowiedzialności za młode pokolenie, od początku swego istnienia otaczał ludzi młodych szczególną troską duszpasterską. Przejawia się ona w prowadzonym duszpasterstwie – zorganizowanej działalności zbawczej Kościoła zmierzającej do zaspokojenia potrzeb religijnych oraz doprowadzeniu do spotkania z Bogiem w wierze i miłości¹. Duszpasterstwo młodzieży obejmuje szereg wyspecjalizowanych i zróżnicowanych działań oraz akcji, które inspirowane przez Ducha Świętego wspólnota kościelna podejmuje wraz z młodzieżą, aby urzeczywistnić względem niej zbawczy zamiar Boga. Działania te mają na celu wspomaganie młodych w dążeniu do osiągnięcia dojrzałości ludzkiej i chrześcijańskiej. Posługa duszpasterska wśród młodzieży ma udzielić pomocy w ukształtowaniu jednolitej struktury osobowościowej, w której wiara nie jest czymś marginalnym, lecz stanowi trwałą punkt oparcia w codziennym postępowaniu i motywuje podejmowane decyzje. Duszpasterstwo młodzieży obecnie zajmuje naczelną rolę w szeroko rozumianej zbawczej działalności całego Kościoła. Jest ona realizowana poprzez głoszenie słowa Bożego, nauczanie katechetyczne, udzielanie sakramentów i wpływ wychowawczy inspirowany duchem ewangelicznym. Obok zwyczajnych sposobów oddziaływania na młodzież Kościół podejmuje nowe inicjatywy duszpasterskie – nadzwyczajne formy oddziaływania na rozwój religijny.

¹ Por. R. Kamiński, W. Przygoda, *Duszpasterstwo zwyczajne*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, Lublin 2001, s. 212.

W niniejszym artykule zostaną zaprezentowane zwyczajne sposoby oddziaływania Kościoła na młodzież. Jego celem jest nie tyle przypomnienie tych sprawdzonych od wieków działań apostołskich, ile raczej ukazanie, jak ważną rolę pełnią one nadal pomimo zmieniających się czasów.

1. Przepowiadanie słowa Bożego i działalność katechetyczna

Nauczanie prawd wiary dokonuje się w dużej mierze poprzez przepowiadanie słowa oraz działalność katechetyczną. Przepowiadanie słowa Bożego, będące podstawową funkcją Kościoła, jest zarazem jednym z głównych zadań, jakie stoją przed duszpasterzami młodzieży.

a. Słowo Boże

Wśród różnych form przepowiadania słowa Bożego szczególne miejsce zajmuje homilia², w której z biegiem roku liturgicznego na podstawie świętych tekstów wyjaśnia się tajemnicę wiary i życia chrześcijańskiego (por. KL 24, 35, 52)³. Homilia powinna być: biblijna, kerygmatyczna, liturgiczna i egzystencjalna. Swoją treść winna czerpać z Pisma Świętego, gdyż jest ono podstawą wszelkiego nauczania w Kościele⁴. Przepowiadanie słowa, w którym obecny jest sam Chrystus, ma na celu rozbudzanie wiary, pogłębianie duchowej zażyłości z Bogiem, umacnianie chrześcijańskiej postawy, uzdalnianie do podejmowania działalności apostołskiej⁵.

Młodzież w większości prezentuje postawę otwartości na przepowiadanie. Z badań prowadzonych w latach 2000-2002 wynika, że 55,5% ankietowanej młodzieży deklaruje, że z uwagą słucha kazań w czasie zgromadzenia liturgicznego⁶. Motywy, jakimi kieruje się

² Por. M. Miłek, *Eucharystia w życiu młodych uczniów Pana*, Włocławek 2003, s. 388.

³ Por. W. Przyczyna, *Przepowiadanie w liturgii. Cechy posoborowej homilii*, Ateum Kapłańskie 126(1996), z. 522, s. 179.

⁴ Por. tamże.

⁵ Por. H. Łuczak, *Posługa duszpasterska wśród młodzieży polskiej*, Wrocław 1994, s. 274.

⁶ Por. M. Miłek, *Eucharystia w życiu*, dz. cyt., s. 391-392.

młodzież, słuchając homilii, to: dostrzeganie walorów egzystencjalnych, pomoc w rozwiązywaniu problemów życiowych, pozwala im się odnaleźć, zrozumieć, czego żąda od nich Jezus w życiu, pozwala odnaleźć odpowiedzi na dręczące ich pytania. Treści zawarte w przepowiadaniu przyczyniają się do poprawy postępowania, kształtują wiarę, pomagają podjąć życiowe decyzje, niosą wartości⁷. Młodzi najbardziej aprobują kazania na dowolne tematy z przykładami z życia, również dużym uznaniem cieszą się kazania wyjaśniające ewangelie i inne czytania. Znaczny też jest odsetek młodzieży ceniący sobie kazania wyjaśniające systematycznie zasady moralne. Dużą popularnością cieszą się kazania podające wzorce postępowania z uwzględnieniem sytuacji społecznej⁸. W okresie młodzieńczym pojawiają się nieodparte i szczere pytania na temat sensu własnego życia i tego, jaki kierunek nadać własnej egzystencji. Prawdziwą odpowiedź na te pytania potrafi dać tylko Bóg (por. VD 104). Przepowiadanie ma odpowiadać na rzeczywiste problemy młodego pokolenia⁹. Trzeba ukazywać Dobrą Nowinę jako zasadnicze źródło pomocy, pociechy i nadziei dla człowieka zagubionego na bezdrożach świata i mocuującego się z własnymi problemami egzystencjalnymi. Trzeba znać zwykłe życie ludzi, wtedy odkryje się ich problemy i znajdzie najlepszy sposób mówienia do nich¹⁰.

Aby mówić do młodego pokolenia jak żyć, trzeba uczestniczyć w ich życiu. Przepowiadanie jest dla młodzieży obce, jeżeli nie dotyczy jej bezpośrednio. Młodzież przeżywająca swoje dramaty, rozterki i zawody interesuje się nie tylko tym, co Jezus uczynił dwa tysiące lat temu, ale czy i jak Chrystus może pomóc im dzisiaj¹¹.

„Słowo Boże głoszone w ramach duszpasterstwa młodzieżowego winno prowokować młodocianych do tego, by – konfrontując swoje idee, przekonania i postawy życiowe z Orędziem

⁷ Por. tamże.

⁸ Por. tamże, s. 394.

⁹ Por. tamże, s. 393-394.

¹⁰ Por. M. Nowak, *O nową wizję parafii*, Warszawa 1993, s. 61.

¹¹ Por. K. Pawlina, *Jak pomóc temu pokoleniu?*, Warszawa 2001, s. 15.

ewangelicznym – przyznawali naczelne miejsce słowu Bożemu w podejmowaniu osobistych decyzji; w tym przypadku istotnego znaczenia nabiera ustawiczne pogłębianie autentycznej duchowości chrześcijańskiej, która charakteryzuje się całkowitą akceptacją woli Bożej, trwaniem w duchowym zjednoczeniu z Chrystusem, bezinteresowną miłością względem bliźnich i synowskim szacunkiem okazywanym Maryi¹².

W świetle przeprowadzonych badań należy zauważyć, że młodzież oczekuje również systematycznego wyjaśniania prawd wiary i moralności. Kazania powinny dotyczyć wpływu zmiany sposobu myślenia na postępowanie oraz zachęcać do życia według Ewangelii. Obecnie obok kazań biblijnych należy głosić również kazania o podstawowych prawdach wiary, sakramentach świętych, przykazaniach Bożych itp.¹³.

Młodzież zraża się dziś bardzo szybko do przepowiadania autorytarnego. Nakazy, zakazy, moralizowanie częściej tworzy blokady w umysłach i sercach dorastających ludzi, niż pomaga im unikać zła i dokonywać własnych wyborów. W przekazie prawd objawionych należy używać języka dialogu, trzeba tak mówić, aby słuchając o Bogu młodzi ludzie czuli się zobowiązani do zmiany życia, do dobrego postępowania¹⁴.

W przepowiadaniu adresowanym do ludzi młodych powinno posługiwać się prostym, a nawet pospolitym słownictwem zaczerpniętym z codzienności, nawiązującym do konkretnych sytuacji, szczególnie bliskich słuchaczom¹⁵. Dzisiejsza młodzież potrzebuje znaków, które wskazują właściwą drogę. Jednym z nich jest świadectwo własnego życia¹⁶. Słowa kaznodziei stają się wiarygodne, kiedy on sam jest widzialnym świadectwem. Dziś najsilniejszym środkiem przekazu Dobrej Nowiny jest świadectwo chrześcijańskiego życia¹⁷.

¹² Por. H. Łuczak, *Posługa duszpasterska*, dz. cyt., s. 274-275.

¹³ Por. M. Miłek, *Eucharystia w życiu*, dz. cyt., s. 394-396.

¹⁴ Por. tamże, s. 401-402.

¹⁵ Por. J. Przybyłowski, *Znaczenie nowej ewangelizacji dla duszpasterstwa młodzieży*, Lublin 2001, s. 251.

¹⁶ Por. K. Pawlina, *Polska młodzież przełomu wieków*, Warszawa 1998, s. 205.

¹⁷ Por. M. Miłek, *Eucharystia w życiu*, dz. cyt., s. 403.

b. Działalność katechetyczna

Obok kaznodziejstwa ważne miejsce w przekazie prawd wiary zajmuje katecheza, zarówno szkolna jak i parafialna. Nauka religii w szkole i katecheza parafialna mają swój własny charakter, nie są tożsame, ale się wzajemnie uzupełniają (DOK 73).

Miejszem katechizacji jest przede wszystkim parafia i szkoła. Nie należy utożsamiać nauki religii w szkole z katechezą parafialną i rodzinną. W szkolnej nauce występuje pewien wymiar katechetyczny, mogą być w niej realizowane w większym lub mniejszym stopniu cele katechetyczne, to jednak jest ona czymś odrębnym niż katecheza parafialna i w żaden sposób nie może jej w pełni zastępować¹⁸. Katecheza ma prowadzić do komunii z Chrystusem wyrażającej się żywym, bezpośrednim i czynnym wyznaniem wiary, która ma być nie tylko znana, ale celebrowana w liturgii, przeżywana i wyrażana w modlitwie¹⁹. Działania katechetyczne mają prowadzić młodzież w jej dorastaniu do wiary autonomicznej, którą rozumieją i potrafią wyznawać²⁰. Pełna realizacja tego zadania może dokonać się tylko przez katechizację szkolną i parafialną. „Nauczanie religii w szkole i katecheza wzajemnie się uzupełniają” (PDK 82). *Dyrektorium katechetyczne* przypomina, że nauczanie szkolne domaga się uzupełnienia o parafialne duszpasterstwo katechetyczne dzieci i młodzieży²¹.

Szkolne nauczanie religii jest jednym ze sposobów wypełniania przez Kościół w Polsce swego posłannictwa, swojej misji, głoszenia Dobrej Nowiny o zbawieniu²². Katecheza jednocześnie ma wypełniać zadanie: wtajemniczenia, kształcenia i wychowania. Nauka Religii w szkole prowadząca proces systematycznego wprowadzania w prawdę powinna odnosić się bezpośrednio do dziedzin wiedzy i wartości przekazywanych uczniom przez inne dyscypliny szkolne,

¹⁸ Por. tamże, s. 454-455.

¹⁹ Por. tamże, s. 455.

²⁰ Por. Z. Marek, *Nauczanie religii w gimnazjum*, Ateneum Kapłańskie 143(2004), z. 572, s. 59.

²¹ Por. H. Iwaniuk, *Nauka religii w szkole a katecheza parafialna*, Ateneum Kapłańskie 142(2004), z. 571, s. 455.

²² Por. Z. Marek, *Nauczanie religii w gimnazjum*, art. cyt., s. 55.

tak aby podejmować jednocześnie proces systematycznego i krytycznego przyswajania kultury w świetle Ewangelii. Szkolne nauczanie religii w połączeniu z innymi przedmiotami ma za zadanie kształtowanie w uczniach integralnego spojrzenia na świat, wolnego od stwarzania fałszywego konfliktu między nauką a wiarą²³.

Szkolne lekcje religii stanowią także niepowtarzalną szansę wychowania młodzieży w duchu tolerancji, mogą w nich uczestniczyć nie tylko katolicy, ale również inni chrześcijanie, wyznawcy innych religii, jak również osoby niewierzące. Nauczanie religii w szkole odwołuje się do chrześcijańskich wartości oraz religijnych motywów postępowania moralnego na czele z motywem miłości na wzór Chrystusa. Stwarza to szanse do wychowania młodych uczniów na ludzi bardziej dojrzałych i odpowiedzialnych. Katechizacja szkolna domaga się nie tylko przybliżenia uczniom chrześcijańskich wartości i zasad życia moralnego, ale systematycznego prowadzenia procesu wychowania moralnego w duchu prawdziwie chrześcijańskim²⁴. Katecheza szkolna pomaga we wtajemniczaniu w życie chrześcijańskie dotyczące pełni modlitwy, życia sakramentalnego, pełnego uczestnictwa w uobecnianym się misterium zbawienia oraz misji zbawczej Chrystusa i Kościoła, które w pełni dokonuje się poprzez katechezę parafialną²⁵. Szkolne nauczanie religii ma umożliwić młodym ludziom odkrywanie płynącego z objawienia własnego obrazu i własnej godności wynikających z dokonanego przez Jezusa nowego stworzenia. Ma to prowadzić do ukazania młodym ich miejsca i zadania, jakie mają do spełnienia w świecie. W tym celu przywołuje się nauczanie Chrystusa, które stara się ukazać Go jako wzór do naśladowania i polega na praktykowaniu Jezusowego przykazania miłości Boga i bliźniego²⁶.

Obok katechezy szkolnej równoważne miejsce zajmuje katecheza parafialna prowadzona we wspólnocie parafialnej dla poszczególnych grup wiekowych. Parafialna katecheza koncentruje się na realizacji

²³ Por. H. Iwaniuk, *Nauka religii w szkole a katecheza parafialna*, art. cyt., s. 459.

²⁴ Por. tamże, s. 460-461.

²⁵ Por. tamże, s. 460-461.

²⁶ Por. Z. Marek, *Nauczanie religii w gimnazjum*, art. cyt., s. 57.

funkcji wtajemniczania, na katechezie sakramentalnej przygotowującej zwłaszcza do sakramentu pokuty i Eucharystii, do bierzmowania, podejmuje bliższe przygotowanie do sakramentu małżeństwa²⁷. Zmierza ona do pogłębienia motywów i treści wiary, ma ona doprowadzić do osobistego spotkania z Chrystusem²⁸. Katecheza parafialna nie może powtarzać szkolnych lekcji religii, lecz ma je uzupełniać, zwłaszcza jeśli chodzi o wtajemniczanie i wychowanie. W katechezie parafialnej zaleca się celebrację i pracę w grupach. Środowiskiem takiej katechezy ma być własna parafia ucznia, a nie parafia, w której znajduje się szkoła. Wykorzystanie liturgii sakramentów i całego roku kościelnego jako podstawowego źródła dla systematycznej katechezy parafialnej młodzieży daje szansę jej odnowy, zachowania korelacji z nauką religii w szkole i właściwego wychowania w wierze. Umożliwia ona bardziej niż nauka szkolna doświadczenie udziału w wierze i życiu wspólnoty Kościoła. Sprzyja pełnemu zaangażowaniu w życie liturgiczne, modlitwę oraz misję Kościoła²⁹. Jest ona ukierunkowana na zapoznanie i wprowadzenie młodzieży w istniejące w Kościele lokalnym ruchy i stowarzyszenia. Ma ona prowadzić do pomocy młodzieży w odnalezieniu swojego miejsca we wspólnocie Kościoła³⁰.

2. Posługa liturgiczna

„Spotkanie człowieka z Chrystusem dokonuje się w parafii nie tylko przez przepowiadanie słowa Bożego, ale także przez liturgię, która jest odpowiedzią człowieka na słowo Boże, wyrazem oddania się Bogu”³¹. To właśnie liturgia przyczynia się do tego, aby wierni swoim życiem wyrażali oraz ujawniali innym misterium Chrystusa i rzeczywistą naturę prawdziwego Kościoła (por. KL 2). Działalność liturgiczna

²⁷ Por. S. Dziekoński, *Współpraca środowisk katechetycznych*, Ateneum Kapłańskie 142(2004), z. 571, s. 507.

²⁸ Por. M. Zając, *Praktyka katechizacji*, w: *Teologia pastoralna*, t. 2, red. R. Kamiński, Lublin 2002, s. 209.

²⁹ Por. H. Iwaniuk, *Nauka religii w szkole a katecheza parafialna*, art. cyt., s. 462-463.

³⁰ Por. S. Dziekoński, *Współpraca środowisk katechetycznych*, dz. cyt., s. 507.

³¹ Por. R. Kamiński, *Duszpasterstwo w społeczeństwie pluralistycznym*, Lublin 1997, s. 154.

prowadzi do świadomego przeżywania wiary. Udział wiernych w liturgii oraz wszystko, co dokonuje się w czasie jej sprawowania, jest oparte na wierze. Im bardziej żywa i świadoma wiara, tym owocniejsza w skutki będzie liturgia³².

Duszpasterska troska Kościoła o młodzież wyraża się nie tylko w liturgii mszalnej i sakramentach, ale również w innych formach pobożności chrześcijańskiej, które łączą się z rokiem liturgicznym i różnymi wydarzeniami w życiu chrześcijańskim. Stanowią one poza sakramentalną działalność liturgiczną obejmującą zarówno nabożeństwa, sakramentalia oraz spotkania o charakterze modlitewnym³³. Przez świadome uczestnictwo w liturgii młody chrześcijanin otrzymuje formę nowego życia oraz zdolność do stałego wzrostu i przemiany na wzór Chrystusa³⁴. Młody człowiek musi odnaleźć swoje miejsce w Kościele, musi czuć się zaangażowany i potrzebny, dlatego troska duszpasterzy powinna zmierzać do tego, aby jak największą liczbę młodych parafian zaangażować w życie liturgiczne parafii.

Dla zrozumienia liturgii potrzebna jest odpowiednia formacja, czyli wywieranie trwałych wpływów przez jedną osobę, grupę, instytucję na osobowość innego człowieka w celu ukształtowania w nim psychologicznych struktur poznawczo-oceniających z internalizacją systemu przekonań i systemu wartości oraz wytworzenie wpływających z nich umiejętnych działań w określonym kierunku³⁵. Formacja liturgiczna obok przekazu wiedzy ma zawierać również mistagogię, w ten sposób łączy egzystencję człowieka ze sferą nadprzyrodzoną³⁶. Katecheza liturgiczna jest mistagogią, przechodzi od tego, co widzialne do tego, co niewidzialne, od znaku do tego, co on oznacza, od „sakramentów” do „misteriów” (por. KKK 1075).

³² Por. tamże, s. 155.

³³ Por. tamże, s. 178.

³⁴ Por. M. Miłek, *Eucharystia w życiu*, dz. cyt., s. 515.

³⁵ Por. S. Araszczuk, *Formacja posługujących w liturgii w świetle Dyrektorium Duszpasterstwa Służby Liturgicznej*, w: *W służbie Dobrego Pasterza*, red. T. Chlipała, J. Michalewski, D. Ostrowski, Świdnica 2010, s. 71.

³⁶ Por. W. Świerzawski, *Niektóre elementy formacji liturgicznej*, *Ruch Biblijny i liturgiczny* 4(1973), s. 179.

Tak więc formacja liturgiczna łączy ze sobą dwa aspekty. Pierwszy to formacja do liturgii i do celebracji liturgicznej, jej punktem wyjścia jest misterium Chrystusa, a celem uczynienie zrozumiałym, jak liturgia celebrowa i wyraża misterium zbawienia. Drugi aspekt polega na formacji poprzez liturgię i celebrację liturgiczną, zauważa się tu skuteczność pedagogiczną i formacyjną czynności liturgicznych³⁷. Istotnym elementem formacji młodych ludzi jest ich służba w czasie sprawowania parafialnej liturgii³⁸.

Źródłem i szczytem liturgii oraz życia Kościoła i poszczególnych wiernych jest Eucharystia. W niej osiąga się szczyt zarówno działania, przez które Bóg uświęca świat w Chrystusie, jak i kult, który ludzie oddają Bogu³⁹. Soborowa odnowa liturgii podkreśla różne funkcje w zgromadzeniu eucharystycznym, które są przejawem życia społeczności ciągle się rozwijającej i szukającej nowych form swego oddziaływania. Liturgia ma charakter społeczny, umożliwia ona wszystkim wiernym wypełnianie właściwych im funkcji w zgromadzeniu liturgicznym⁴⁰. Zapewniając wszystkim uczestnikom czynny udział w jej sprawowaniu. *Ogólne wprowadzenie do Mszału Rzymskiego* wymienia szczególne funkcje liturgiczne: akolitę, lektora, psalmistę, chór, organistę, kantora oraz tych, którzy spełniają jeszcze inne, „pomocne” posługi w czasie liturgii (por. OWMR 65-73). Funkcje te w dużej mierze wykonują ludzie młodzi, stanowiący liturgiczną służbę ołtarza. Czyli „zespół wiernych świeckich, dzieci, młodzieży i dorosłych, którzy zostali włączeni do tego grona przez błogosławieństwo lub ustanowienie i spełniają powierzone im zadania zarówno w celebracji Eucharystii, jak i w innych zgromadzeniach liturgicznych” (por. DDSL 54). Szczególne miejsce w tym zespole zajmują ministranci, z których większość to ludzie będący w wieku

³⁷ Por. S. Araszczyk, *Formacja posługujących w liturgii*, dz. cyt., s. 72.

³⁸ Por. tamże, s. 94-95.

³⁹ Por. R. Kamiński, *Duszpasterstwo w społeczeństwie*, dz. cyt., s. 162.

⁴⁰ Por. J. J. Janicki, *Posługa uświęcania*, w: *Teologia pastoralna*, t. 2, red. R. Kamiński, Lublin 2002, s. 253-257.

dorastania⁴¹. Obok posług przy ołtarzu w czasie sprawowania liturgii służbę ministrancką można zaangażować także w pracę ogólnoparafialną, czyli spełnianie zadań ewangelizacyjno-apostolskich⁴². „W grupie ministranckiej można również zorganizować zespół odpowiedzialny za modlitewno-liturgiczne przygotowanie wspólnoty parafialnej. Grupa taka przygotowywałaby uroczystą liturgię słowa, nabożeństwa okresowe itp⁴³.

Jedną z głównych funkcji wykonywanych przez młodzież w czasie liturgii jest funkcja lektora. Swoją funkcję lektor powinien spełniać z należytą czcią i miłością do Pisma Świętego, tak aby wypowiedane słowo Boże było wezwaniem zarówno do słuchaczy jak i samego czytającego⁴⁴. Słuchanie słowa Bożego ma prowadzić do wzrostu duchowego życia i coraz głębszego wnikania w sprawowane misterium (por. WL 45). Lektor powinien pamiętać, że jest pierwszym słuchaczem, dlatego powinien odnieść je najpierw do samego siebie⁴⁵. Obok czytania lekcji lektorzy mogą pełnić także inne zadania w parafii: apostołat biblijny, redakcja gazetki parafialnej, organizowanie jasełek i innych misteriów. Lektor może również prowadzić małe grupy formacyjne i apostolskie, organizować kręgi biblijne, kursy ewangeliczne, pomagać w prowadzeniu rekolekcji zamkniętych⁴⁶.

Kolejna funkcja, jaką spełniają młodzi w parafii, to akolita. To ten, który pomaga diakonowi lub kapłanowi w posłudze sprawowania Eucharystii w Kościele rzymskim⁴⁷. W czasie formacji akolita powinien przygotować się do następujących zadań: adoracja Najświętszego Sakramentu, przygotowywanie parafialnych uroczystości, posługa wobec chorych, pomoc potrzebującym, organizowanie wolontariatu⁴⁸.

⁴¹ Por. M. Miłek, *Eucharystia w życiu*, dz. cyt., s. 270.

⁴² Por. J. Przybyłowski, *Znaczenie nowej ewangelizacji*, dz. cyt., s. 301.

⁴³ Por. tamże, s. 302-303.

⁴⁴ Por. E. Stencel, *Lektor i jego liturgiczna posługa*, Pelplin 1994, s. 7.

⁴⁵ Por. tamże, s. 38.

⁴⁶ Por. S. Araszczyk, *Formacja posługujących w liturgii*, dz. cyt., s. 76.

⁴⁷ Por. W. Schenek, *Akolita, akolitat*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 1, Lublin 1973, kol. 239.

⁴⁸ Por. S. Araszczyk, *Formacja posługujących w liturgii*, dz. cyt., s. 79-80.

Przygotowuje on ołtarz i naczynia liturgiczne, pomaga w udzielaniu wiernym Komunii Świętej⁴⁹. Formacja akolitów i lektorów powinna zwracać uwagę na formację duchową, intelektualną i praktyczną. Kościół powinien wspierać kandydatów na drodze duchowego wzrostu. Należy organizować dla nich raz w roku zamknięte rekolekcje. Przez cały rok umożliwić im korzystanie ze specjalnych podręczników do osobistej formacji, a raz w miesiącu organizować spotkania w małych grupach⁵⁰.

Również funkcja psalterzysty pozwala angażować się młodym ludziom w czynny udział w liturgii. „Zadaniem psalterzysty jest wykonywanie psalmu lub innej pieśni biblijnej zamieszczonej między czytaniem” (OWMR 102). Dla psalterzystów powinny być organizowane kursy na szczeblu dekanalnym lub diecezjalnym. W czasie takiego kursu kandydaci powinni przejść odpowiednie przygotowanie: muzyczne, biblijne i liturgiczne. Ma to prowadzić do stawiania się liturgii czytelną i prowadzenia wszystkich jej uczestników do pogłębionej medytacji, refleksji, modlitwy i kontemplacji. Ich formacja nie powinna kończyć się na kursie, ale powinni być otoczeni stałą formacją poprzez organizowanie dla ich dni skupienia i specjalnych zgrupowań⁵¹.

Funkcję liturgiczną spełnia również komentator, jego rola jest najbardziej wskazana podczas uroczystych form i obrzędów (Triduum Paschalne, obrzędy poświęcenia świątyni lub ołtarza). Kieruje on uczestnikami liturgii i pomaga w zrozumieniu poszczególnych tekstów, gestów i czynności. Komentatorem mogą być mężczyźni, jak i kobiety⁵².

Zespół osób wykonujących śpiewy liturgiczne określa się mianem scholi. W skład scholi mogą wchodzić chłopcy, dziewczęta, mężczyźni i kobiety. „Wszystkim członkom scholi powinno się

⁴⁹ Por. M. Miłek, *Eucharystia w życiu*, dz. cyt., s. 270.

⁵⁰ Por. S. Araszczuk, *Formacja posługujących w liturgii*, dz. cyt., s. 94-95.

⁵¹ Por. tamże, s. 93.

⁵² Por. M. Miłek, *Eucharystia w życiu*, dz. cyt., s. 271.

zapewnić odpowiednie przygotowanie muzyczne, formację liturgiczną i duchową⁵³. Członkowie scholi powinni pamiętać, że nie są grupą koncertującą, ale należą do danego zgromadzenia liturgicznego. Śpiew kościelny jest integralną częścią liturgii, dlatego należy dbać o jego staranne wykonywanie⁵⁴.

Formacja służby liturgicznej musi posiadać charakter ciągły i systematyczny. Oprócz systematycznej służby w celebracjach liturgicznych w niedziele, jak i dni powszednie powinna podejmować następujące zadania: udział w spotkaniach formacyjnych prowadzonych przez animatorów liturgicznych, uczestnictwo przynajmniej raz w roku w specjalnych rekolekcjach dla starszych ministrantów i członków scholi lub rekolekcjach Oazy Nowej Drogi i innych⁵⁵. Formacja liturgiczna to nie tylko proces nauczania, ale rozwój i wnikanie w misterium w powiązaniu ze wzrostem konkretnego człowieka⁵⁶.

3. Przygotowanie do sakramentu bierzmowania i małżeństwa

a. Sakrament bierzmowania

Sakramenty Kościoła oddziałują na wszystkie etapy i wszystkie ważne momenty życia chrześcijańskiego, ich celem jest uświęcenie człowieka, budowanie Mistycznego Ciała Chrystusa oraz oddawanie kultu Bogu (por. KL 59)⁵⁷. Należy dążyć do tego, aby ze zrozumienia osobowego i społecznego charakteru sakramentów rodziło się przekonanie, że bez nich zarówno jednostka, jak i wspólnota parafialna nie może żyć ani się rozwijać⁵⁸. Jest to ściśle związane z odpowiednim przygotowaniem do przyjęcia sakramentów świętych⁵⁹. W przypadku

⁵³ Por. S. Araszczyk, *Formacja posługujących w liturgii*, dz. cyt., s. 85.

⁵⁴ Por. M. Miłek, *Eucharystia w życiu*, dz. cyt., s. 272-273.

⁵⁵ Por. S. Araszczyk, *Formacja posługujących w liturgii*, dz. cyt., s. 90.

⁵⁶ Por. B. Nadolski, *W drodze do liturgii*, Poznań 1998, s. 28.

⁵⁷ Por. B. Biela, *Przygotowanie do sakramentu bierzmowania: czy wykorzystana szansa?*, *Studia Pastoralne* 4(2008), s. 41

⁵⁸ Por. R. Kamiński, *Duszpasterstwo w społeczeństwie*, dz. cyt., s. 72.

⁵⁹ Por. B. Biela, *Przygotowanie do sakramentu bierzmowania*, art. cyt., s. 41-42.

młodzieży będziemy mówić szczególnie o sakramencie bierzmowania i małżeństwa.

Sakrament bierzmowania obok sakramentu chrztu i Eucharystii należy do „sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego”, jego przyjęcie jest konieczne jako dopełnienie chrztu świętego (por. KKK 1285). Ważnym elementem poprzedzającym przyjęcie tego sakramentu jest przygotowanie, które ma na celu doprowadzenie chrześcijanina do głębszego zjednoczenia z Chrystusem, do większej zażyłości z Duchem Świętym, Jego działaniem, darami i natchnieniami, aby móc lepiej podjąć apostolską odpowiedzialność życia chrześcijańskiego. Katecheza przed bierzmowaniem powinna budzić zamiysł przynależności do Kościoła powszechnego, jak i wspólnoty parafialnej (por. KKK 1309). Aby sakrament bierzmowania był w pełni owocny i nie redukował się jedynie do bezdusznego obrzędu, co rodzi rytualizm, formalizm a w konsekwencji osłabienie religijności, należy zadbać o właściwe przygotowanie kandydatów do jego przyjęcia⁶⁰. Przygotowanie to obejmuje trzy etapy: przygotowania dalszego, bliższego i bezpośredniego⁶¹.

Przygotowanie do przyjęcia sakramentu bierzmowania powinno być prowadzone w szkole i parafii. „Kandydat do bierzmowania powinien zatem regularnie uczęszczać na lekcje religii w szkole lub w innym środowisku, w którym pobiera naukę, a także uczestniczyć w życiu Kościoła przez udział niedzielnej i świątecznej Mszy św. oraz w nabożeństwach”⁶². Parafia stanowi nie tylko wspólnotę osób w Chrystusie, ale jest zarazem strukturą, zajmującą pierwszoplanowe miejsce w organizacji Kościoła partykularnego, jest wspólnotą wspólnot, grup, stowarzyszeń, instytucji i organizacji. Dlatego istnieje konieczność tworzenia jak największej ilości grup dynamicznej wiary,

⁶⁰ Por. E. Szczotok, *Duszpasterstwo związane z udzielaniem sakramentu bierzmowania*, w: *Program duszpasterski na rok 1991/92*, red. E. Szczotok, A. Liskowacka, Katowice 1991, s. 36.

⁶¹ Konferencja Episkopatu Polski, *Wskazania Konferencji Episkopatu Polski dotyczące przygotowania do sakramentu bierzmowania*, <http://bit.ly/wsp43Lukasik1> (dostęp: 20.11.2017), nr 5.

⁶² Por. tamże, nr 6.

organizacji i stowarzyszeń, w których bierzmowani będą mieli wiele okazji do włączenia się w czynne budowanie wspólnoty parafialnej w duchu służby wobec niej i apostołskiego działania⁶³. W przygotowaniu do bierzmowania należy uwzględnić uczestnictwo w „kulcie chrześcijańskim (niedzielną Msza święta, przystępowanie do sakramentu pokuty i Eucharystii) i prowadzenie życia zgodnego z zasadami wiary”. Punktem wyjścia w procesie przygotowania do bierzmowania powinno być doprowadzenie poszczególnych osób do osobowego spotkania i zjednoczenia z Chrystusem⁶⁴. Kandydaci powinni być gotowi do dawania apostołskiego świadectwa Chrystusowi w świecie, do czego źródłem będzie Duch Święty⁶⁵.

Przygotowanie parafialne powinno przyjmować następujące formy: spotkania zbiorowe wszystkich kandydatów, celebracje w kościele parafialnym oraz praca w grupach (por. KKK 1309, PDK 107). Przygotowujący się do przyjęcia sakramentu bierzmowania powinni uczestniczyć w: liturgii, nabożeństwach, modlitwie wspólnotowej i indywidualnej, rekolekcjach, dniach skupienia, pielgrzymkach, spotkaniach liturgiczno-katechetycznych, wyjazdach integracyjnych⁶⁶. Spotkania formacyjne w parafii powinny odbywać się przynajmniej raz w miesiącu i posiadać charakter katechetyczny. Muszą one różnić się od lekcji religii w szkole zarówno co do treści, jak i formy, będąc uzupełnieniem katechezy szkolnej⁶⁷. Nie wolno uczynić z nich dodatkowej „nauki religii” w kościele. Powinny one dać przeżycia religijne i przygotować do świadomej decyzji przyjęcia sakramentu bierzmowania⁶⁸.

⁶³ Por. E. Szczotok, *Duszpasterstwo związane z udzielaniem sakramentu bierzmowania*, art. cyt., s. 40.

⁶⁴ Por. B. Biela, *Przygotowanie do sakramentu bierzmowania*, art. cyt., s. 49.

⁶⁵ Por. E. Szczotok, *Duszpasterstwo związane z udzielaniem sakramentu bierzmowania*, art. cyt., s. 37.

⁶⁶ Por. tamże, s. 38.

⁶⁷ Por. B. Biela, *Przygotowanie do sakramentu bierzmowania*, art. cyt., s. 47.

⁶⁸ Por. E. Szczotok, *Duszpasterstwo związane z udzielaniem sakramentu bierzmowania*, art. cyt., s. 38.

W czasie przygotowania do przyjęcia sakramentu bierzmowania należy uwrażliwić młodzież na problemy parafii, w której mieszkają. Prowadzi to do rozbudzenia odpowiedzialności za Kościół partykularny, co jest obowiązkiem każdego chrześcijanina. Należy więc określić grupy osób, które już działają w parafii, oraz problemy, których rozwiązanie potrzebuje wolontariatu. Dzięki temu młodym ludziom będzie łatwiej odnaleźć swoje miejsce we wspólnocie parafialnej (diakonia słowa, troska o młodsze dzieci, redagowanie gazetek parafialnych, pomoc w przygotowaniu rekolekcji, kolportaż prasy katolickiej, grupy przygotowujące niedzielną liturgię, działalność charytatywna itp.)⁶⁹. Małe grupy oraz współdziałanie różnych osób mają umożliwić lepszą realizację programu przygotowania do bierzmowania⁷⁰.

Bezpośrednio przed samym bierzmowaniem należy urządzić dla kandydatów, rodziców i świadków dzień skupienia połączony ze spowiedzią⁷¹. Bezpośrednie przygotowanie powinno stanowić pełne wiary, miłości i tęsknoty oczekiwanie na dar Ducha Świętego. Ma ono duże znaczenie dla właściwego i owocnego przeżycia sakramentu bierzmowania jako dnia Zesłania Ducha Świętego i pełnego włączenia do Kościoła. Jest ono ostatnim etapem trzyletniego przygotowania do przyjęcia bierzmowania i jego zakończeniem⁷².

b. Sakrament małżeństwa

Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim przypomina, że w naszych czasach przygotowanie młodych do małżeństwa i życia rodzinnego jest konieczne (por. *Instrukcja o przygotowaniu do małżeństwa w Kościele katolickim* 4). Wysiłek odpowiedniego przygotowania młodych do tej odpowiedzialności spoczywa na rodzinie, społeczeństwie i Kościele

⁶⁹ Por. B. Biela, *Przygotowanie do sakramentu bierzmowania*, art. cyt., s. 50-51.

⁷⁰ Por. tamże, s. 49.

⁷¹ *Instrukcja duszpasterska dotycząca sakramentu bierzmowania*, w: *Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski (1966-1993)*, red. C. Krakowiak, L. Adamowicz, Lublin 1994, s. 33.

⁷² Por. B. Biela, *Przygotowanie do sakramentu bierzmowania*, art. cyt., s. 49.

(por. FC 66). Duszpasterze wypełniają ten obowiązek między innymi poprzez przepowiadanie i katechezę młodzieży (por. KPK 1063), przez owocne sprawowanie liturgii małżeństwa⁷³. Celem katechizacji przedmałżeńskiej jest przygotowanie narzeczonych do zawarcia sakramentalnego małżeństwa⁷⁴. „Przygotowanie do małżeństwa sprowadza się przede wszystkim do pogłębienia świadomości: kim jest człowiek i czym jest małżeństwo (por. HV 8)”⁷⁵. Rozróżnia się trzy etapy przygotowania do małżeństwa: przygotowanie dalsze, bliższe i bezpośrednie (DDR 18-36)⁷⁶.

Dalsze przygotowanie rozpoczyna się już w dzieciństwie w ramach wychowania dzieci i młodzieży⁷⁷, spoczywa na rodzicach, którzy mają prowadzić dzieci do odkrycia siebie jako istot obdarzonych złożoną i bogatą psychiką oraz własną osobowością. Ma ono prowadzić do wychowania dzieci, a potem młodzieży przez rodziców do miłości i ról małżeńsko-rodzinnych⁷⁸.

Przygotowanie bliższe jest pogłębieniem i kontynuacją formacji, jaka miała miejsce w przygotowaniu dalszym⁷⁹. *Dyrektorium Duszpasterstwa Rodzin* podkreśla, że przygotowanie bliższe obejmuje młodzież ponadgimnazjalną (por. DDR 24). Przebiega ono w szkole średniej w cyklu katechez, których tematyka koncentruje się wokół trzech grup zagadnień odpowiadających podstawowym funkcjom katechezy: nauczanie, wychowanie, wtajemniczanie⁸⁰. Ma ono prowadzić do ukazania małżeństwa jako relacji międzypersonalnej mężczyzny i kobiety, pobudzać do pogłębienia problemów płciowości małżeńskiej

⁷³ Por. S. Adamczyk, *Przygotowanie do małżeństwa w warunkach Kościoła w Polsce*, Sandomierz 2001, s. 104.

⁷⁴ Por. M. Zajac, *Praktyka katechizacji*, w: *Teologia pastoralna*, t. 2, red. R. Kamiński, Lublin 2002, s. 210.

⁷⁵ Por. J. Stala, *Przygotowanie do sakramentu małżeństwa*, Ateneum Kapłańskie 143(2004), z. 573, s. 238.

⁷⁶ Por. tamże, s. 241.

⁷⁷ Por. J. Gręźlikowski, *Przed nami małżeństwo*, Włocławek 2002, s. 46.

⁷⁸ Por. J. Stala, *Przygotowanie do sakramentu małżeństwa*, art. cyt., s. 241.

⁷⁹ Por. S. Adamczyk, *Przygotowanie do małżeństwa*, dz. cyt., s. 124.

⁸⁰ Por. S. Dziekoński, *Współpraca środowisk katechetycznych*, art. cyt., s. 507.

i odpowiedzialnego rodzicielstwa (por. IEP 9). Zachęcać także do apostołstwa rodzinnego, do braterstwa i współpracy z innymi rodzinami, do czynnego włączenia się w stowarzyszenia, ruchy i inicjatywy mające na celu ludzkie i chrześcijańskie dobro rodziny (por. FC 66). W czasie tego przygotowania młodzież ma na nowo odkryć bogactwo wiary oraz głębię życia chrześcijańskiego⁸¹. W duszpasterstwie stałym należy prowadzić roczne przygotowanie do chrześcijańskiego życia w małżeństwie i rodzinie winno być prowadzone we wszystkich parafiach. Taka katecheza ma na celu stałe, pogłębione i dłuższe oddziaływanie na formację młodzieży, a nie tylko przekazanie jej informacji poprzez konferencje (por. IEP 13). Roczna katechizacja przedmałżeńska powinna obejmować co najmniej 25 spotkań, dla jej owocnego przebiegu należy w parafii powołać Zespół Pastoralny składający się z duszpasterza, doradcy życia rodzinnego z miejscowej poradni, przedstawiciela ruchów małżeńskich i rodzinnych⁸². Dla młodzieży, która z różnych powodów nie weźmie czy nie może wziąć udziału w rocznej katechezie przedmałżeńskiej, należy przeprowadzić skróconą katechezę w formie przynajmniej 10 spotkań (por. IEP 14). Etap ten powinna zakończyć Msza święta z wręczeniem świadectw o ukończeniu kursu przedmałżeńskiego (por. IEP 17).

Przygotowanie bezpośrednie odbywa się bezpośrednio przed zawarciem sakramentu małżeństwa (por. FC 66), dotyczy tych, którzy w najbliższym czasie zamierzają zawrzeć związek małżeński⁸³. Celem tego etapu jest: danie syntezy przerobionego materiału, stworzenie okazji do wspólnej modlitwy, zorganizowanie odpowiedniego przygotowania liturgicznego⁸⁴. Na tym etapie Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim zaleca przeprowadzenie katechezy przedślubnej w ramach wspólnego dnia skupienia dla narzeczonych (IEP 24). Przygotowanie bezpośrednie spoczywa na parafii, składa się z kilku istotnych elementów,

⁸¹ Por. J. Gręźlikowski, *Przed nami małżeństwo*, dz. cyt., s. 47.

⁸² Por. tamże, s. 247.

⁸³ Por. J. Gręźlikowski, *Przed nami małżeństwo*, dz. cyt., s. 49.

⁸⁴ Por. Por. S. Adamczyk, *Przygotowanie do małżeństwa*, dz. cyt., s. 141.

między innymi katechez przedślubnych, które koncentrują się wokół następujących kwestii: teologia małżeństwa i rodziny, etyka życia małżeńskiego, liturgia sakramentu małżeństwa. W katechezie tej należy nie tylko wyłożyć naukę o sakramencie małżeństwa, ale powiązać go z teologią innych sakramentów: chrztem, bierzmowaniem i pokutą⁸⁵. Przygotowanie bliższe przewiduje uczestniczenie w kursie katechizacji przedmałżeńskiej obejmującym dziesięć spotkań w formie katechez, trzy indywidualne spotkania w poradni życia rodzinnego, uczestniczenie w dniu skupienia oraz przynajmniej dwukrotne przystąpienie do sakramentu pokuty i pojednania⁸⁶. Należy wskazać również na wyjątkową rolę modlitwy małżeńskiej oraz uczestnictwo małżonków w grupach pogłębianej formacji⁸⁷. Katecheza przedmałżeńska ma pomóc narzeczonym odkryć wzajemne relacje między życiem codziennym a postawą chrześcijanina i modlitwą. Pomocą w tym będzie konkretne omówienie różnych propozycji modlitw, jakie małżonkowie mogą zanosić w ognisku domowym⁸⁸. Kolejne zagadnienia, jakie należy poruszać w katechezie przedmałżeńskiej, dotyczy etyki życia małżeńskiego. Katecheza ta winna obejmować następujące zagadnienia: odpowiedzialność za uświęcenie współmałżonka, powołanie do przekazania życia, niedopuszczalność i szkodliwość antykoncepcji i środków wczesno poronnych, naturalne metody rozpoznawania płodności, miłość i wolność małżonków, niedopuszczalność sztucznych poczęć i zabijania poczętego dziecka (por. DDR 30). „Końcowy etap bezpośredniego przygotowania poświęcony jest kwestiom dotyczącym liturgii sakramentu małżeństwa. Jej objaśnienie wymaga sięgnięcia do teologii biblijnej małżeństwa i rodziny, ale główna uwaga skoncentrowana będzie na przebiegu liturgii sakramentu małżeństwa. Poszczególne jej elementy, występujące dialogi, symbolika, modlitwy stanowią punkt wyjścia do bardziej szczegółowego wyjaśniania

⁸⁵ Por. S. Dziekoński, *Współpraca środowisk katechetycznych*, art. cyt., s. 508.

⁸⁶ Por. M. Zajac, *Praktyka katechizacji*, art. cyt., s. 211.

⁸⁷ Por. S. Dziekoński, *Współpraca środowisk katechetycznych*, art. cyt. s. 509.

⁸⁸ Por. tamże, s. 509.

i wyciągania wniosków istotnych dla małżeństwa jako wspólnoty miłości oraz rodziny jako Kościoła domowego⁸⁹”.

Podsumowując, należy zauważyć, że ludzie młodzi w tym trudnym okresie wchodzenia w dorosłość są otoczeni szczególną opieką Kościoła, który uczy, pomaga i wspiera w stawaniu się dorosłym i odpowiedzialnym. Przepowiadanie słowa Bożego prowadzi do rozbudzania wiary, pogłębiania duchowej zażyłości z Bogiem, umocnienia postawy chrześcijańskiej i uzdalnia do podejmowania działalności apostołskiej. Katecheza prowadzi do komunii z Chrystusem, która wyraża się żywym, bezpośrednim i czynnym wyznaniem wiary. Jest nie tylko znana, ale celebrowana w liturgii, przeżywana i wyrażana w modlitwie. Ludzie młodzi dają o tym świadectwo poprzez wykonywanie poszczególnych posług i funkcji w czasie Mszy świętej i różnych nabożeństw. Kościół, poprzez przygotowanie do przyjęcia sakramentu bierzmowania i małżeństwa, pomaga młodym ludziom lepiej zrozumieć ich wartość i znaczenie dla przyszłego życia. Zdając sobie sprawę z tego, jak ważnym w rozwoju człowieczeństwa jest wiek młodzieńczy, wspólnota Kościoła otacza szczególną troską duszpasterską ludzi młodych, by wskazać im prawdziwe wartości, pogłębić wiarę i prowadzić do jej świadomego przeżywania.

Streszczenie

Duszpasterstwo młodzieży obejmuje szereg wyspecjalizowanych i zróżnicowanych działań mających na celu wspomaganie młodych w dążeniu do osiągnięcia dojrzałości ludzkiej i chrześcijańskiej, zmierzając do zaspokojenia potrzeb religijnych oraz doprowadzenia do spotkania z Bogiem w wierze i miłości. Niemniejszy artykuł przedstawia zwyczajne formy duszpasterstwa młodzieży, do których należą: przepowiadanie Słowa Bożego i działalność katechetyczna, posługa liturgiczna oraz przygotowanie do sakramentu bierzmowania i małżeństwa. Duszpasterstwo młodzieży obecnie zajmuje naczelną rolę w szeroko rozumianej zbawczej działalności całego Kościoła.

⁸⁹ Por. tamże, s. 510.

Zaprezentowane w niniejszym artykule zwyczajne sposoby oddziaływania Kościoła na młodzież mają na celu nie tyle przypomnienie tych sprawdzonych od wieków działań apostołskich, ile raczej ukazanie, jak ważną rolę pełnią one nadal pomimo zmieniających się czasów.

Summary

Ministry of youth includes various range of high experienced activities, that the main aim is to support youngsters to achieve human and cristian maturity, aim to satisfy religious need and bringing about a meeting with God with faith and love. This article shows simple forms of ministry of youth to which belongs: preaching the Word of God and catechetical activity, celebrating the liturgy and preparation for confirmtion and marriage. Nowadays ministry of youth is taking main position is wide understanding of salvation activity all Church.

Presented in this article ordinary ways of the influence of the Church on young people they are on purpose not only remaining this checked from the century apostolic activities but showing how important role they play nowadays despite the fact of changes in time.

Słowa kluczowe: duszpasterstwo, młodzież, duszpasterstwo młodzieży, przepowiadanie Słowa Bożego, katecheza, liturgia, sakrament bierzmowania, sakrament małżeństwa

Key words: ministry, young people, youth ministry, preaching the Word of God, catechetical activity, liturgy, confirmtion, marriage

Bibliografia

- Adamczyk S., *Przygotowanie do małżeństwa w warunkach Kościoła w Polsce*, Sandomierz 2001.
- Araszczyk S., *Formacja posługujących w liturgii w świetle Dyrektorium Duszpasterstwa Służby Liturgicznej*, w: *W służbie Dobrego Pasterza*, red. T. Chlipała, J. Michalewski, D. Ostrowski, Świdnica 2010, s. 71-97.
- Biela B., *Przygotowanie do sakramentu bierzmowania: czy wykorzystana szansa?*, *Studia Pastoralne* 4(2008), s. 41-53.
- Dziekoński S., *Współpraca środowisk katechetycznych*, *Ateneum Kapłańskie* 142(2004), z. 571, s. 490-513.
- Gręźlikowski J., *Przed nami małżeństwo*, Włocławek 2002.

- Instrukcja duszpasterska dotycząca sakramentu bierzmowania*, w: *Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski (1966-1993)*, red. C. Krakowiak, L. Adamowicz, Lublin 1994, s. 29-35.
- Iwaniuk H., *Nauka religii w szkole a katecheza parafialna*, *Ateneum Kapłańskie* 142(2004), z. 571, s. 450-463.
- Janicki J. J., *Posługa uświęcania*, w: *Teologia pastoralna*, t. 2, red. R. Kamiński, Lublin 2002, s. 243-262.
- Kamiński R., *Duszpasterstwo w społeczeństwie pluralistycznym*, Lublin 1997.
- Kamiński R., Przygoda W., *Duszpasterstwo zwyczajne*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, Lublin 2001.
- Konferencja Episkopatu Polski, *Wskazania Konferencji Episkopatu Polski dotyczące przygotowania do sakramentu bierzmowania*, <http://bit.ly/wsp43Lukasik1>, (dostęp: 20.11.2017).
- Marek Z., *Nauczanie religii w gimnazjum*, *Ateneum Kapłańskie* 143(2004), z. 572, s. 53-62.
- Miłek M., *Eucharystia w życiu młodych uczniów Pana*, Włocławek 2003.
- Nadolski B., *W drodze do liturgii*, Poznań 1998.
- Nowak M., *O nową wizję parafii*, Warszawa 1993.
- Pawlina K., *Jak pomóc temu pokoleniu?*, Warszawa 2001.
- Pawlina K., *Polska młodzież przełomu wieków*, Warszawa 1998.
- Przybyłowski J., *Znaczenie nowej ewangelizacji dla duszpasterstwa młodzieży*, Lublin 2001.
- Przyczyna W., *Przepowiadanie w liturgii. Cechy posoborowej homilii*, *Ateneum Kapłańskie* 126(1996), z. 522, s. 179-186.
- Schenek W., *Akolita, akolitat*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 1, Lublin 1973, kol. 239.
- Stala J., *Przygotowanie do sakramentu małżeństwa*, *Ateneum Kapłańskie* 143(2004), z. 573, s. 238-251.
- Stencel E., *Lektor i jego liturgiczna posługa*, Pelplin 1994.
- Szczotok E., *Duszpasterstwo związane z udzielaniem sakramentu bierzmowania*, w: *Program duszpasterski na rok 1991/92*, red. E. Szczotok, A. Liskowacka, Katowice 1991, s. 35-41.
- Świerzawski W., *Niektóre elementy formacji liturgicznej*, *Ruch Biblijny i liturgiczny* 4(1973), s. 176-185.
- Zajac M., *Praktyka katechizacji*, w: *Teologia pastoralna*, t. 2, red. R. Kamiński, Lublin 2002, s. 199-221.

Biogram

Ks. mgr lic. Zbigniew Łukasik – prezbiter diecezji włocławskiej; doktorant na Wydziale Teologicznym UMK w Toruniu; ukończył studia magisterskie na kierunku: Teologia oraz Ochrona Dóbr Kultury, spec. konserwatorstwo na Wydziale Sztuk Pięknych UMK; obecnie pełni funkcję dyrektora Muzeum Diecezjalnego we Włocławku; jego zainteresowania badawcze koncentrują się wokół kultury chrześcijańskiej, wpływu sztuki sakralnej na religijność człowieka, relacji między religią a sztuką, ochrony dziedzictwa kulturowego. E-mail: zbyszeklukasik86@gmail.com.